

УДК 316.334.56:316.728

Соболевська, М., Червінська, Т., Мороз, Є. (2026). Рефлексивне фланерство в аналізі міської повсякденності: між пористістю простору та ритмами соціальних практик. *Соціологічні студії*, 1(28), 66–77. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2026-01-43-43>

Рефлексивне фланерство в аналізі міської повсякденності: між пористістю простору та ритмами соціальних практик

Марина Соболевська ✉ –

докторка соціологічних наук, доцентка
кафедри теорії та історії соціології
факультету соціології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Тетяна Червінська –

кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри теорії та історії
соціології факультету соціології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Євгенія Мороз –

кандидатка соціологічних наук,
доцентка кафедри теорії та історії
соціології факультету соціології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Maryna Sobolevska ✉ –

Doctor of Sciences in Sociology, Associate
Professor in the Department of Theory and
History of Sociology, Faculty of Sociology,
Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Ukraine.
E-mail: msobolevska@knu.ua
ORCID: 0000-0002-5544-3883

Tetiana Chervinska –

Candidate of Sciences in Sociology,
Associate Professor in the Department
of Theory and History of Sociology, Faculty
of Sociology, Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Ukraine.
E-mail: chervinta@knu.ua
ORCID: 0000-0001-5054-0206

Yevheniia Moroz –

Candidate of Sciences in Sociology,
Associate Professor in the Department
of Theory and History of Sociology, Faculty
of Sociology, Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Ukraine.
E-mail: morozeo@knu.ua
ORCID: 0000-0002-2618-3541

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до мікрорівня аналізу міської повсякденності та необхідністю осмислення суб'єктивного досвіду взаємодії із простором. Метою статті є розкриття аналітичного потенціалу рефлексивного фланерства для виявлення взаємозв'язку між пористістю міського простору та ритмами соціальних практик. Методологічну основу становить поєднання феноменологічного підходу, ідей В. Беняміна та ритмоаналізу А. Лефевра; емпіричну базу сформовано на основі аналізу рефлексивних звітів студентства, а також психогеографічних карт, виконаних у межах дисципліни «Феноменологія міського простору». У результаті встановлено, що пористість простору виявляється через відкритість до різних сценаріїв його використання та узгоджується з варіативністю ритмів повсякденних практик; позиція фланера дозволяє виявити приховані структури організації міського життя. Зроблено висновок про евристичну цінність рефлексивного фланерства як інструменту дослідження міста й окреслено перспективи його застосування у вивченні урбаністичних трансформацій.

DOI: 10.17721/2306-3971-2026-01-43-43

Received: April 01, 2026
1st Revision: May 18, 2026
Accepted: June 25, 2026

Ключові слова: рефлексивне фланерство, міська повсякденність, пористість простору, ритми соціальних практик, феноменологія міського простору, урбаністична соціологія.

Sobolevska Maryna, Chervinska Tetiana, Moroz Yevheniia. Reflexive Flânerie in the Analysis of Urban Everyday Life: Between Spatial Porosity and the Rhythms of Social Practices. This article addresses the growing need to explore urban everyday life through the lens of lived experience and situated observation. It examines reflexive flânerie as a methodological and analytical approach capable of revealing subtle relationships between spatial configurations and social rhythms. The study draws on a phenomenological framework, informed by Walter Benjamin's concept of the flâneur and Henri Lefebvre's rhythm analysis, to investigate how urban space is perceived, navigated, and interpreted in practice. The empirical foundation of the research consists of students' reflexive reports and psychogeographic maps produced within the course "Phenomenology of Urban Space." These materials are treated not merely as descriptive accounts but as interpretive data that capture embodied encounters with the city. The analysis demonstrates that spatial porosity is expressed through the openness of urban settings to multiple uses, meanings, and trajectories, and is closely linked to the variability, overlap, and fragmentation of everyday rhythms. It is shown that the position of a reflexive flâneur allows for the identification of hidden patterns, tacit norms, and micro-level dynamics that organize urban life beyond formal regulations. The findings highlight the heuristic potential of reflexive flânerie as a research strategy in urban studies. The article concludes by outlining its applicability for investigating contemporary urban transformations and for developing more nuanced approaches to the analysis of everyday spatial practices.

Key words: reflexive flânerie, urban everyday life, spatial porosity, rhythms of social practices, phenomenology of urban space, urban sociology.

ВСТУП

У сучасних дослідженнях міського простору дедалі більшої ваги набуває увага до повсякденних практик як форм не лише освоєння, але й переозначення урбаністичної реальності (Александрова, Шолуха, 2021; Помилуйко, 2019; Петренко-Лисак, 2016). У цьому контексті фігура фланера, осмислена передусім у працях Вальтера Беняміна, постає як принципово інша модель міського суб'єкта – не інтегрованого у функціональні потоки, а такого, що порушує їхню логіку (Benjamin, 2002, р. 879–880). Фланер не просто рухається містом, а здійснює акт критичного дистанціювання, підважуючи усталені режими сприйняття, швидкості та цільової раціональності. Його блукання є не випадковістю, а специфічною формою висловлювання – своєрідним перформативним актом, у якому тіло вступає у напружену взаємодію з простором.

У цьому сенсі місто постає не як нейтральне середовище, а як структура, що дисциплінує, спрямовує і нормує рухи, погляди та ритми мешканців. Вулиця «сковує» тіло через інфраструктури, правила, темпоральні режими та очікувані сценарії поведінки. Проте саме у практиці фланерства це підпорядкування дає збій: тіло, що відмовляється рухатися за заданою траєкторією, починає протистояти вулиці, відкриваючи можливість альтернативного переживання простору. Така інверсія робить фланера фігурою порушення – тим, хто не лише фіксує тріщини у міському порядку, але й продукує їх.

Ідеї Мішеля де Серто (Certeau, 1984) дозволяють інтерпретувати це блукання як тактику – ситуативну, несталу, але дієву форму опору стратегіям, що структурують міський простір. Якщо стратегії прагнуть стабілізувати і контролювати, то тактики діють через відхилення, затримки, зсуви та привласнення. Фланерство виявляється практикою «мовлення тілом», де маршрут стає висловлюванням, а сама присутність у просторі – актом мікрорезистентності. У такому ракурсі блукання містом перестає бути пасивною формою досвіду і набуває політичного та епістемологічного виміру.

Актуальність звернення до фланерства як дослідницької оптики зумовлена потребою виявлення тих форм суб'єктності, що «вислизують» із домінантних схем аналізу міста. Поєднання цієї оптики з концептами пористості та ритмічності дозволяє простежити, як саме у повсякденних практиках виникають зони розриву, уповільнення або переналаштування міських процесів. Метафора пористості міста, запропонована Вальтером Беняміном у його есе про Неаполь (Benjamin, 1992, р. 170–172), покликана відрефлексувати відкритість міського простору та його здатність до взаємопроникнення різних шарів – соціальних, просторових і функціональних, де межі між приватним і

публічним, порядком та випадковістю постійно зміщуються. У такому місті фланер виступає не просто спостерігачем, а чутливим «детектором» цих пор, фіксуючи місця, де структура дає тріщину і допускає інші способи використання простору. Саме через практику блукання фланер актуалізує цю пористість, входячи у проміжки між усталеними сценаріями і тим самим роблячи їх видимими. Таким чином, фланерство не лише виявляє пористість міста, але й фактично її продукує, розширюючи можливості для альтернативних форм міського досвіду.

Повсякденна ритмічність міста виявляється у співіснуванні впорядкованих, інституційно заданих темпоральностей (розклади, потоки, регламенти) із випадковими, імпровізаційними ритмами повсякденних взаємодій. Ритмоаналіз, як підхід до розгляду міського простору, запропонований у працях Анрі Лефевра (Lefebvre, 2013), розглядає місто як взаємодію множинних ритмів – біологічних, соціальних і матеріальних – через які виявляється структура повсякденного життя. Фланер, виходячи за межі утилітарного руху, здатен «відчувати» ці ритми, фіксуючи їхні збої, накладання та паузи, які зазвичай залишаються непомітними. Його блукання уповільнює або порушує домінантні темпи, уводячи альтернативний ритм присутності у просторі. У такий спосіб фланерство не лише виявляє ритмічну структуру міста, але й втручається в неї, створюючи можливість для її переосмислення.

Таким чином, фланерство постає не лише як спосіб опису міської реальності, але й як практика її перформативного переозначення, у якій тіло стає інструментом критики та трансформації простору.

1. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд позиції рефлексивного фланера як специфічного підходу в дослідженні простору великого міста демонструє поступову еволюцію цього концепту від літературно-філософської фігури до інструменту міждисциплінарного аналізу міського простору.

Початково фланер (*flâneur*), пов'язаний із творчістю Шарля Бодлера та інтерпретаціями Вальтера Беньяміна, осмислювався як символ модерного міського досвіду: спостерігач, занурений у ритми міста, але водночас відсторонений від них (Бенямін, 2017, с. 221–224). У соціологічній інтерпретації Зигмунта Баумана фланер уособлює фрагментарність, невизначеність і плинність пізньомодерного світу, де ідентичності та просторові практики постійно змінюються (Bauman, 1996). Таким чином, фланерство постає не лише як практика прогулянки, а як епістемологічна позиція щодо міста.

У сучасних дослідженнях можна виділити кілька основних напрямів застосування цього підходу.

По-перше, фланерство розглядається як ключова метафора для розуміння модерності та міського життя. Дослідники Кріс Дженкс та Тьяго Невеш пропонують «визволити» фланера від негативного образу нероби та перетворити його на «ембріонального міського соціолога» (Jenks & Neves, 2000). Вони вважають, що погляд фланера дозволяє досліднику бути водночас «інсайдером» та «аутсайдером», долаючи дуалізм об'єктивного й суб'єктивного. Девід Фрісбі акцентує увагу на фланері як «спостерігачеві міста», який читає вулицю як текст. Для нього фланерство – це спосіб фіксації фрагментарності досвіду в мегаполісі та засіб побудови соціальної теорії модерності (Frisby, 1994).

По-друге, фланер виступає як аналітична фігура для дослідження міських процесів і поведінкових патернів. Наприклад, Санг Хі Пек застосовує концепти фланерства і мімезису для аналізу сучасних комерційних просторів південнокорейських міст на прикладі району Сінчхон (Shin-chon) у Сеулі, досліджуючи взаємодію фланера з комерційною архітектурою та візуальними знаками, що створюють власне унікальне відчуття місця, яке є невід'ємною частиною сучасної корейської ідентичності (Paek, 2008). Дана Арнольд у своєму дослідженні візуальної культури Лондона наголошує на значенні «динамічного бачення» фланера і розглядає його як альтернативу «статичному паноптичному баченню» міста (Arnold, 2009). Федеріко Кастільяно проводить історичний аналіз еволюції торговельних просторів, розглядаючи їх як «фантаσμαгорії» – естетично насичені середовища, що перетворюють споживання на видовище, та досліджує трансформацію міського досвіду від паризьких пасажів XIX ст. до сучасних мегаполісів та цифрової комерції, фокусуючись на постаті

фланера як прототипі сучасного споживача (Castigliano, 2023). У цьому контексті фланерство допомагає осмислити місто як простір взаємного спостереження та соціальної перформативності.

По-третє, фланерство інституціоналізується як дослідницький метод і впроваджується у викладацьку практику. Приміром, деякі автори ставлять за мету перетворення історичної концепції фланерства як мистецтва прогулянок містом на інноваційний метод якісних досліджень у сучасному урбаністичному середовищі (Rizk & Birioukov, 2017). Інші автори прямо позиціонують себе як фланерів, здійснюючи емпіричні спостереження під час прогулянок містом із використанням інтерактивних записів (Martins, 2022). У той час як одні дослідники використовують концепцію «фланера» як метод аналізу взаємодії людей із простором через статичні (фото, спостереження) та динамічні (інтерв'ю, анкетування) методи (Wang et al., 2024), інші фокусують увагу на тому, як метод фланерства дозволяє виявити приховані соціальні виключення, неформальні патерни використання міського простору різними групами населення та міські трансформації, які зазвичай випадають із фокуса офіційного міського планування (Gaggiassi, 2024).

Цікавим прикладом упровадження ідей фланерства у навчальний процес є опис інноваційної програми польового навчання для студентів-географів у китайському місті Гуанчжоу, яка поєднує класичну традицію міських прогулянок із використанням мобільних цифрових технологій (Liu et al., 2024). Автори використовують концепцію фланера з метою навчання майбутніх фахівців методам цифрової етнографії та критичного аналізу сучасного урбаністичного простору. Результати розглянутих досліджень свідчать про глибоку еволюцію концепту фланерства, який пройшов шлях від метафоричного образу епохи модерну до сучасного методологічного інструменту та методичного підходу.

Попри зростання кількості таких досліджень в інших країнах, в українському контексті використання фланерства як дослідницького підходу залишається доволі обмеженим. Хоча автори окремих робіт звертаються до ідей Вальтера Беняміна (Помилуйко, 2019), міського досвіду чи практик повсякденності (Петренко-Лисак, 2016), систематичне застосування фланерської оптики в урбаністичних, архітектурних або соціологічних дослідженнях є поодиноким. Переважають або теоретичні інтерпретації, або описові кейси без методологічного оформлення фланерства як інструменту аналізу (Любчук, 2018). Це створює розрив між міжнародною дослідницькою практикою, де фланерство дедалі більше інтегрується в емпіричні й міждисциплінарні підходи, та українським академічним полем, де цей потенціал поки що використовується недостатньо.

Отже, рефлексивне фланерство постає як перспективна аналітична рамка, що поєднує соціологію, культурологію, архітектуру та урбаністику, однак потребує подальшої методологічної конкретизації та ширшого впровадження, зокрема в українських дослідженнях міського простору.

Метою статті є обґрунтування підходу рефлексивного фланерства як критичної феноменологічної практики виробництва суб'єктності у міському просторі та виявлення через нього пористості та ритмічності повсякденних соціальних практик. В емпіричному вимірі обґрунтування здійснено крізь призму рефлексивного досвіду студентства, отриманого під час виконання практичних завдань навчальної програми.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічна рамка дослідження ґрунтується на поєднанні феноменологічного підходу з якісними методами аналізу повсякденних практик міського життя. Центральним інструментом виступає рефлексивне фланерство, реалізоване у форматі структурованої феноменологічної вправи, виконаної студентами 2 року навчання освітньо-наукової магістерської програми «Соціологія» факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у рамках вивчення дисципліни «Феноменологія міського простору» у березні – квітні 2026 р. у формі польового мінідослідження з використанням методу включеного спостереження. Такий підхід дозволяє поєднати тілесно-афективний досвід безпосереднього перебування у міському просторі з подальшою аналітичною рефлексією, зафіксованою у письмових звітах та психографічних рисунках.

Емпіричну базу дослідження становлять індивідуальні звіти п'ятох студентів, підготовлені за результатами спостереження, структуровані за уніфікованою схемою, кожен із етапів якої задає окремий аналітичний зріз, що у сукупності дозволяє реконструювати досвід міського простору як процесуальний, багатовимірний і відкритий.

Етика дослідження: від учасників було отримано добровільну інформовану згоду на участь та оприлюднення результатів, у т. ч. виконаних ними рисунків. З метою забезпечення анонімності особисті дані учасників анонімізовано.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перед початком дослідження студентам було запропоновано вийти у найближчий міський простір (двір, вулиця, площа або університетський кампус) і пройти звичним для себе маршрутом, зберігаючи індивідуальний характер руху в межах окресленого периметра. Загальна настанова полягала у здійсненні «стратегічної деконструкції» повсякденної навігації через практику *dérive*, тобто відмови від цільового пересування на користь відкритого, чутливого до середовища, блукання. Студенти мали дотримуватися принципу фланерства: перебуваючи в епіцентрі міського життя, залишатися радше спостерігачем, ніж учасником, спрямовуючи увагу не на знакові об'єкти, а на периферійні деталі – просторові переходи, відображення, рекламні тексти, жести перехожих і фрагменти звукового середовища. Окремо підкреслювалася необхідність рухатися без чіткої мети, зупинятися у точках спонтанного інтересу та фіксувати «вуличні сцени» як вияви повсякденної динаміки міста. Така інструкція задавала рамку для формування рефлексивного, тілесно залученого способу пізнання міського простору.

На першому етапі студенти фіксували 3–5 емпіричних ситуацій, у яких виявляється пористість міського простору, зокрема через розмивання меж між приватним і публічним, зміну функцій архітектурних елементів або взаємодію людських і не-людських акторів. Дані цього етапу аналізуються за допомогою тематичного кодування, що дозволяє виокремити типові патерни просторової взаємодії та форми тактичного привласнення середовища.

Аналіз відповідей студентів на першому етапі дослідження дозволяє віднайти досить цілісну, але водночас варіативну картину виявів пористості міського простору, що розкривається через три основні виміри: трансформацію архітектури у соціальну сцену, розмивання меж між приватним і публічним та агентність матеріальних об'єктів в організації руху.

Передусім, у відповідях чотирьох із п'яти студентів чітко простежується здатність фіксувати архітектуру як сцену, тобто як простір, що виходить за межі своєї функціональної заданості. Найтипівішими прикладами є сходи, під'їзди, автобусні зупинки та підземні переходи (студенти 1, 3, 4). Вони інтерпретуються не як транзитні елементи, а як місця тимчасового перебування, комунікації, очікування або відпочинку. Особливо показовим є опис університетських сходів, де відбувається накладання навчального і дозвілєвого режимів, що прямо вказує на розмивання функціональних меж простору: *«Шестеро студентів стоять, обговорюючи плани на вихідні. Ще один студент мовчки сидить біля сходів, переглядаючи навчальні матеріали... Межа між навчальним і дозвілєвим простором зникає, оскільки сходи одночасно є місцем неформальної зустрічі та «бібліотекою»* (студент 4). Подібну логіку демонструє і спостереження студента 5 щодо паравенту у парку, який із елемента контролю перетворюється на платформу сучасної комунікації та соціалізації: *«Бетонний паравент навколо однієї з клумб у парку втратив свою пряму обмежувальну функцію і перетворився на стихійний простір для взаємодій між людьми та архітектурою просто неба. Проходячи повз, я спостерігав, як троє підлітків сиділи на ньому, найімовірніше, граючи у відеоігри в телефоні, активно вели комунікацію між собою, яка була то агресивною, то радісною (чергувалася, залежно від успіхів у грі)»* (студент 5). Це свідчить про сформовану у студентів здатність бачити емерджентні властивості простору.

Другий блок спостережень пов'язаний із перетином приватного й публічного, який найчастіше фіксується через аудіальні та поведінкові практики. У більшості відповідей (студенти 1, 2, 3, 5) повторюється мотив телефонної розмови на гучному зв'язку як класичного прикладу «витікання» приватного у публічний простір. Водночас деякі студенти розширюють це бачення, включаючи сюди практики споживання їжі, відпочинку або гри (студенти 2, 3, 4): *«люди п'ють пиво на лавці»* (студент 2), *«Перед першим закладом троє молодиків грають із м'ячем. Їхня приватна гра розгортається у публічному просторі, призначеному для споживання їжі»* (студент 4). Найбільш розгорнутий і рефлексивний опис подає студент 5, який підкреслює навіть елемент «нав'язливості» такого проникнення, тим самим уводячи афективний вимір пористості, що свідчить про поступовий

перехід від простого фіксування явища до його критичного осмислення: *«мені на зустріч йшла жінка похилого віку, яка досить гучно, ледь не криком, намагалася пояснити своїй знайомій / родичці по телефону якісь особисті проблеми зі здоров'ям. При цьому було ввімкнено голосний зв'язок, тому всі перехожі, включно зі мною, могли чути не лише комунікацію жінки, але й «зворотний зв'язок» від анонімної, невідомої та невидимої нам жінки на іншому кінці дроту... Люди мимоволі ставали співучасниками чужих негараздів зі здоров'ям, причому це відбувалося доволі нав'язливо, від цього було важко «втекти» без сторонніх засобів»* (студент 5).

Третій аналітичний вимір – трансгуманна циркуляція та агентність об'єктів – також достатньо добре поданий в описах студентів, хоча з різним рівнем глибини. У більш простих випадках ідеться про обмеження руху через клумби або використання інфраструктури не за призначенням: *«алея звужується клумбами, пішоходам є обмежений простір для ходіння. Також люди використовують паркан як паркувальне місце для велосипедів»* (студент 2). Натомість у відповідях студентів 3 і 5 з'являється більш складне розуміння не-людських акторів як таких, що активно формують поведінку: турнікети організовують потоки і черги, а наслідки ДТП (конуси, уламки, перекриття руху) буквально перебудовують «хореографію» міського простору. Тут особливо чітко виявляється усвідомлення міста як мережі взаємодій, де матеріальність має власну агентність.

Окремої уваги заслуговує те, що частина студентів (1, 3, 4) виходять за межі формального завдання і починають узагальнювати спостереження, описуючи міський простір як багатофункціональний, процесуальний і нерівномірний. Зокрема, студент 3 вводить ідею «перевантажених» і «порожніх» зон, що вже наближається до ритмоаналізу, хоча формально це наступний етап: *«підземний перехід як простір із підвищеним рівнем пористості. У ньому одночасно співіснують різні практики: рух, очікування, комунікація, відпочинок... Контрастною до попередніх є територія бензозаправки, яка майже позбавлена людської активності. Тут спостерігається уповільнений ритм, відсутність соціальної взаємодії та мінімальна інтенсивність руху. Це підкреслює нерівномірність міського життя та існування «порожніх» зон поряд із перевантаженими»* (студент 3). Це свідчить про те, що запропонована методика стимулює не лише фіксацію, а й аналітичне мислення.

Загалом відповіді демонструють, що студенти успішно опанували базову оптику пористості як здатності бачити місто поза його функціональною визначеністю. Водночас помітною є різниця між описовим рівнем (перелік ситуацій) і аналітичним (інтерпретація через поняття емерджентності, агентності, афекту), що може бути використано як підстава для подальшого поглиблення методологічної роботи.

Другий етап передбачав ідентифікацію ритмічної організації простору через розрізнення регулярних, циклічних, інституційних та спонтанних ритмів. Аналіз здійснювався шляхом порівняння описаних студентством ситуацій із відповідними джерелами ритмів (розклад, інфраструктура, соціальні взаємодії), що дає змогу виявити напруження між структурованими та імпровізаційними режимами функціонування міста.

Аналіз відповідей студентства засвідчує, що міський простір сприймається ними як складна система взаємодії різнорідних ритмів і темпоральностей, які формують повсякденну динаміку пересування та соціальної взаємодії. У всіх роботах простежується розрізнення регулярних, циклічних, інституційних та випадкових ритмів, що свідчить про засвоєння базової аналітичної оптики ритмоаналізу. Регулярні й циклічні ритми найчастіше пов'язуються з розкладом транспорту, навчання або роботи, що створює передбачувану хвилеподібну пульсацію людських потоків у просторі. Інституційні ритми виявляються через функціонування конкретних установ (пошта, бізнес-центри, університети) та супроводжуються повторюваними поведінковими сценаріями: *«їхню роль виконують розклад транспорту, години роботи магазинів і поштових відділень, які визначають пікові періоди активності»* (студент 3). Водночас студенти фіксують наявність випадкових або збурених ритмів, що виникають унаслідок непередбачуваних подій, таких як повітряні тривоги чи дорожньо-транспортні пригоди: *«Тимчасова аномалія в матриці міста через спостережувану аварію. Звичайний ритм світлофорів скасовано. Швидкість штучно знижена фізичними бар'єрами, виникає спонтанна зона споглядання»* (студент 5).

Важливим результатом є узгоджене спостереження про залежність швидкості руху від функції простору: транзитні зони стимулюють швидкий, цілеспрямований рух, тоді як простори зупинки або

взаємодії (лавки, зупинки, парки, входи до будівель) уповільнюють темп і сприяють соціальній комунікації. Студенти також зазначають, що простори для спілкування часто виникають не в офіційно визначених місцях, а на межі потоків або в точках їхнього перетину: *«простори спілкування формуються переважно у зонах зупинки або скупчення людей. Такими місцями є автобусна зупинка, вхід до супермаркету та підземний перехід метро під час тривоги. Саме тут люди частіше взаємодіють, ведуть розмови та затримуються»* (студент 3). Це вказує на існування неформальної логіки організації міського життя, яка не завжди збігається з планувальними намірами.

Окрему увагу приділено феномену «міського хаосу», який інтерпретується не як відсутність порядку, а як результат накладання кількох ритмів і сценаріїв одночасно. Такі зони виникають на перехрестях, зупинках, площах або в ситуаціях порушення звичного порядку, і характеризуються підвищеною непередбачуваністю та щільністю взаємодій: *«Найбільше відчуття міського хаосу виникає там, де накладаються кілька режимів одночасно: пішохідний рух, автомобілі, очікування, дрібна торгівля»* (студентка 1). Аналіз також демонструє розуміння студентством ролі «невидимих правил», які регулюють поведінку в просторі: від синхронізації з розкладом до дотримання неявних норм швидкості, дистанції та взаємодії.

У низці звітів простежується спроба осмислення міста як єдиного хронотопу, де локальні ритми підпорядковуються ширшим часовим структурам, зокрема ритму університетського життя або міської інфраструктури. Водночас найбільш розвинені відповіді (зокрема студентів 3 та 5) демонструють здатність інтегрувати матеріальні, соціальні та подієві чинники в єдину аналітичну рамку. Загалом результати свідчать про сформоване вміння ідентифікувати ритмічну організацію міського простору та виявляти приховані механізми її регуляції, хоча рівень глибини рефлексії та узагальнення варіюється.

Третій етап – психогеографічне картографування – розглядається як візуально-аналітичний інструмент, що фіксує суб'єктивну топографію досвіду. Створені студентством карти аналізуються як колажі значущих точок (пористості, соціальних сцен, об'єктів регуляції, афективних реакцій), що дозволяє реконструювати індивідуальні траєкторії сприйняття та просторового мислення.

Аналіз студентських психогеографічних карт свідчить про різний рівень засвоєння логіки рефлексивного фланерства та здатності переводити досвід руху в символічну форму. Навіть за фрагментарно представленими відповідями видно, що частина студентства (зокрема, студент 2) починає уявляти простір не як геометрію, а як сукупність подій, взаємодій і афективних точок.

Показово, що «пористість» інтерпретується через інфраструктуру зупинки (лавки), тобто як місця уповільнення та потенційної взаємодії. Це вказує на розуміння пористості як можливості «входу» у простір, хоча воно ще дещо матеріалізоване і не повністю охоплює соціально-процесуальний вимір. Водночас фіксація несподіваної соціальної сцени (епізод з велосипедистом: *«велосипедист подзвонив, щоб жінки на тротуарі дали йому дорогу»* (студент 2)) демонструє чутливість до мікро-подій і ситуативних правил співіснування в місті – важливий елемент фланерського спостереження.

Об'єкти, що керують потоками (паркани, клумби, проходи), ідентифікуються доволі чітко, що свідчить про здатність бачити «невидиму інфраструктуру» контролю руху. Тут простір уже осмислюється як такий, що програмує поведінку, а не лише як фон для дії. Водночас ці спостереження залишаються переважно на рівні фізичних бар'єрів, без глибшого аналізу символічних або соціальних механізмів регуляції.

Цікавим є позначення емоційно значущого місця як «широкої локації біля пошти», що вказує на зв'язок афекту із просторовою відкритістю та, імовірно, відчуттям свободи або оглядовості: *«Гострий особистий емоційний відгук: широка локація біля пошти»* (студент 2). Це демонструє зародження психогеографічного мислення, де емоція прив'язується не до функції місця, а до переживання просторової якості.

Загалом, виконання завдання показує, що студентство поступово відходить від топографічного до подієво-афективного мислення, однак ще зберігається тенденція до «об'єктизації» простору. Подальша робота має бути спрямована на розвиток чутливості до невидимих ритмів, соціальних сценаріїв і власних тілесно-емоційних реакцій як основи психогеографічного картографування.

Четвертий етап передбачав глибинний рефлексивний аналіз окремих сцен за заданою матрицею (опис, просторові умови, тип пористості, роль матеріальних об'єктів, позиція спостерігача). Ці

описи інтерпретуються у світлі концепцій В. Беньяміна та М. де Серто як вияви тактичних практик, у яких блукання і спостереження набувають характеру перформативного висловлювання.

Аналіз відповідей студентства демонструє достатньо високий рівень засвоєння самої логіки аналітичної матриці, однак глибина рефлексії та ступінь теоретичної інтерпретації суттєво варіюються. Передусім, більшість студентства коректно ідентифікує сцену як подію, а не просто локацію, що відповідає беньямінівському розумінню міського фрагмента як насиченої «констеляції». Найбільш розгорнені описи (студенти 1, 3, 5) демонструють здатність бачити трансформацію функції простору в часі: дворовий прохід як комунікативний вузол, підземний перехід як укриття, перехрестя як місце споглядання. Натомість у студента 2 опис редукований до мінімальної фіксації дії, що знижує аналітичний потенціал сцени.

У вимірі просторових умов студентство загалом правильно визначає архітектуру як таку, що є не лише фоном, а продукує сценарії поведінки. Особливо показовими є приклади «помилкового проектування»: *«невеликий прохід ... утворений скоріше як запасний та є меншим за основний. Проте, люди завжди шукають швидших шляхів (в даному випадку до метро), тому його пропускна здатність явно є меншою за реальну. Цей багатошаровий простір виник у результаті помилки проектування», «перепрограмування інфраструктури»* (студентка 1) та трансформації функції частини міського простору у часі: *«підземний перехід біля станції метро... призначений насамперед для швидкого пересування людей, однак під час повітряної тривоги він змінює свою функцію. Тут люди не просто проходять, а зупиняються, чекають, сидять, розмовляють, користуються телефонами. Частина простору, що зазвичай слугує для транзиту, перетворюється на тимчасове місце перебування й укриття»* (студент 3). Тут простежується наближення до де Серто: простір постає як результат практик, а не лише планування. Водночас частина відповідей залишається на рівні констатації окремого об'єкта (паркан), без розгортання його просторової логіки: *«Речі, які організовують поведінку людей у цій точці – невисокий паркан»* (студент 2).

Категорія пористості є однією з найкраще засвоєних: усі студенти фіксують стирання меж (приватне/публічне, рух/зупинка тощо). Однак лише окремі (студенти 3, 4, 5) показують, що ці межі не просто «зникають», а перевизначаються ситуативно. Наприклад, у сцені з повітряною тривоگوю або ДТП пористість постає як ефект події, що змінює режим функціонування простору: *«На місці ДТП стирається межа між рухом та зупинкою, оскільки транзитний простір раптово стає простором споглядання нетипової сцени. Водночас розмивається межа між природною настановою безпеки на тротуар та небезпеки (прикладом цього слугує скалічене 'тіло' транспорту на проїжджій частині)»* (студент 5). У цьому аспекті роботи наближаються до беньямінівського бачення міста як множинності накладених режимів досвіду.

Аналіз ролі матеріальних об'єктів демонструє поступове засвоєння ідеї не-людських акторів. Найбільш концептуалізовані відповіді прямо описують об'єкти як такі, що «переписують правила» і формують траєкторії руху, що перегукується з акторно-мережевим підходом: *«Пошкоджений мотоцикл та поліцейські конуси виступають нетиповими регуляторами руху на перехресті. Вони буквально переписують правила використання простору в реальному часі, змушуючи людей і машини огинати їх, формуючи нову траєкторію потоку»* (студент 5). В інших випадках (студенти 2, 4) об'єкти радше описані як умови або маркери, але без повного розгортання їх агентності.

Позиція спостерігача варіюється від формальної (студент 2) до рефлексивно насиченої (студенти 3, 4, 5). В останніх випадках спостерігач усвідомлює власну залученість і рухливість позиції (фланер/учасник), що безпосередньо відповідає концепції де Серто про тактичне «перепривласнення» простору через практику ходіння. Особливо показовим є момент тілесного дискомфорту, який можна інтерпретувати як точку перетину приватного й публічного в досвіді самого дослідника – тобто як беньямінівську «констеляцію»: *«у цьому випадку я частково був і учасником сцени, адже сам перебував у тому самому середовищі та підпадав під його правила»* (студент 4).

Загалом, у відповідях студентства простежуються тактичні практики повсякденності: використання «запасних» проходів, імпровізоване паркування, привласнення площі для гри, трансформація інфраструктури під час кризи. Блукання і спостереження дійсно набувають характеру перформативного висловлювання, однак лише частина студентства робить цей крок від опису до інтерпретації відкрито.

Узагальнення отриманих даних здійснюється через інтерпретативний аналіз, спрямований на виявлення взаємозв'язку між пористістю простору, ритмічністю соціальних практик та досвідом суб'єктності фланера. Такий підхід дозволяє розглядати студентські звіти не лише як описові матеріали, а як емпіричні свідчення мікропрактик опору, у яких тіло і рух стають інструментами критичного переозначення міського простору.

Аналіз відповідей фінального (рефлексивного) етапу засвідчує досить цілісне, концептуально узгоджене бачення взаємозв'язку між пористістю простору, ритмічністю соціальних практик і досвідом суб'єктності фланера, причому цей зв'язок виявляється не декларативно, а через опис тілесно пережитих мікроситуацій.

Передусім, на рівні ритмічності міського простору, усі студенти фіксують домінування функціонального, прискореного ритму, що структурує повсякденну мобільність. Рух «по справі» постає як нормативна матриця, яка задає темп, траєкторію і навіть тілесні імпульси (прагнення пришвидшитися, «увімкнути автопілот»). Відтак фланерство виявляється не природною формою перебування в місті, а практикою десинхронізації – свідомого виходу з домінантного ритму: *«У міському просторі дуже сильна логіка функціональності: майже кожен маршрут підпорядкований конкретній цілі. Через це рух без чіткого завдання спершу відчувається неприродно. Виникає бажання пришвидшитись, скоротити шлях»* (студентка 1). Цей вихід потребує зусилля і супроводжується відчуттям неприродності, що вказує на глибоку інтеріоризацію ритмів продуктивності: *«Рух без мети вимагав свідомого зусилля, тому це аж ніяк не можна було назвати простою практикою. Оскільки я звик до рутини «дійти до метро, щоб...», я постійно намагався прискорити крок і перейти в режим «автопілота». Фланерство у спальному районі вимагає боротьби з власною цілеспрямованістю та звичкою»* (студент 5).

У цьому контексті пористість простору постає як просторовий корелят ритмічних збоїв. Усі респонденти ідентифікують пористі зони як проміжні, гібридні простори (зупинки, переходи, сходи, входи, лавки, стихійні ринки), де накладаються різні режими використання – транзит, очікування, взаємодія, споживання, укриття. Саме ці простори характеризуються часовою невизначеністю і функціональною багатозначністю, що відкриває можливість для альтернативних сценаріїв поведінки. Важливо, що пористість тут мислиться не як властивість інфраструктури сама по собі, а як ефект напруги між «задуманим» і «прожитим», тобто як результат мікропрактик привласнення простору: *«Мною було спостережено, що пористість простору існує, але вона є результатом протиріч між задуманим (планувальники) і прожитим (містяни)»* (студент 4).

На рівні суб'єктності фланера чітко простежується зсув від класичного образу пасивного спостерігача до фігури, що діє через тілесний опір. Фланер у студентських описах – це не просто той, хто дивиться, а той, хто змінює режим власної присутності: уповільнюється, затримується, відхиляється від маршрутів, фіксує деталі. Таким чином, тіло і рух стають інструментами критичного переозначення простору. Особливо показовим є усвідомлення того, що така позиція потребує зусилля і навіть «боротьби» з інфраструктурою та власними звичками (студенти 4, 5), що дозволяє інтерпретувати фланерство як мікропрактику опору.

Водночас відповіді демонструють, що ця суб'єктність є нерівномірно розподіленою. Гендерний вимір, який зазначають усі респонденти, указує на те, що можливість «бути фланером» залежить від тілесної вразливості, відчуття безпеки та соціальної легітимності перебування в просторі без мети. Для жінок фланерство частіше пов'язане з підвищеним самоконтролем і скануванням ризиків, що змінює як ритм руху, так і характер спостереження: *«Жінка-фланер може рухатись обережніше, уникати певних місць (напр., безлюдні місця за кампусом), частіше бути спостережуваною. Водночас, чоловік-фланер має привілей невидимості («просто іде»), має право спостерігати»* (студент 4). Це підважує універсальність класичних теорій фланерства і виявляє його соціально стратифікований характер.

Окремо варто зауважити усвідомлення студентством логіки контролю, яка пронизує сучасне місто. Контроль описується як багаторівневий: матеріальний (огорожі, камери), інституційний (охорона, правила), темпоральний (розклади), семіотичний (реклама). Проте цей контроль не є тотальним у жорсткому сенсі – скоріше йдеться про «м'який контроль», який не забороняє фланерство, але ускладнює його, звужуючи до «щілин» між регламентованими зонами: *«Невидимі*

перепони, такі як розклад транспорту (змушує поспішати) або комерційна семіотика (реклама намагається переманити перехожого у супермаркет), також є присутніми. Сучасне місто можна назвати простором «м'якого контролю», де фланерство не заборонене, але є ускладненим» (студент 4). Саме ці щілини і збігаються із зонами пористості.

У підсумку можна стверджувати, що в студентських рефлексіях формується уявлення про місто як динамічне поле напруги між контролем і емерджентністю, де ритми задають нормативний порядок руху, пористість відкриває можливості для його порушення, а фланер виступає агентом, який через тілесні мікропрактики актуалізує ці можливості.

Отже, студентські звіти дійсно функціонують як емпіричні свідчення мікропрактик опору, де переозначення міського простору відбувається не на рівні декларацій, а через зміну способу руху, сприйняття і перебування в ньому.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасне місто, попри свою видиму впорядкованість і ритмічну передбачуваність, завжди приховує більше, ніж дозволяє побачити на перший погляд. За звичними маршрутами, повторюваними потоками і щоденною очевидністю розгортається інший вимір – простір дрібних збоїв, неочікуваних зустрічей і непомітних зміщень. Саме тут відкривається можливість побачити місто інакше – не як задану структуру, а як живу тканину, що постійно переплітається і вислизає від остаточного впорядкування. У цьому сенсі рефлексивне фланерство постає як спосіб «налаштування» погляду, що дозволяє вловити ці приховані динаміки й повернути досвід міста у поле чутливості, уваги та відкриття.

Проведений аналіз студентських звітів підтверджує евристичний потенціал рефлексивного фланерства як методу феноменологічного дослідження міської повсякденності. Залучення практики *dérive* дозволило вивести сприйняття міського простору за межі автоматизованих сценаріїв і актуалізувати увагу до мікроситуацій, у яких виявляється його пористість і ритмічна організація. Студентські спостереження засвідчили, що навіть найбільш звичні маршрути насичені множинними формами взаємопроникнення функцій, ролей і просторових режимів, які зазвичай залишаються непомітними в умовах утилітарного руху.

У межах дослідження було виявлено, що пористість міського простору найвиразніше виявляється через трансформацію архітектурних елементів у соціальні сцени, а також через постійний перехід приватного у публічне. Водночас аналіз трансгуманної циркуляції продемонстрував, що матеріальні об'єкти та інфраструктури відіграють активну роль у формуванні поведінкових патернів, задаючи або змінюючи траєкторії руху. Ритмічний вимір міста виявився у співіснуванні інституційно заданих і спонтанних темпоральностей, а також у нерівномірності розподілу інтенсивності міського життя.

Важливим результатом стала фіксація досвіду самого фланера як суб'єкта, що не лише спостерігає, але й втручається у міський простір через зміну режиму руху, уваги та тілесної присутності. У цьому сенсі фланерство постає як практика мікрорезистентності, що дозволяє виявити напруження між стратегічно організованими структурами міста та тактичними способами їх повсякденного привласнення.

Водночас дослідження має певні обмеження, зокрема невеликий обсяг вибірки та суб'єктивний характер отриманих даних, що зумовлює їхню контекстуальність. Це відкриває перспективи для подальших досліджень, пов'язаних із розширенням емпіричної бази, порівняльним аналізом різних міських середовищ або соціальних груп, а також поєднанням фланерства з іншими якісними та візуальними методами. Перспективним також є поглиблення аналізу тілесного й афективного виміру міського досвіду, а також вивчення трансформацій фланерства в умовах цифровізації та зростання інфраструктурного контролю. Таким чином, запропонований підхід має потенціал для подальшого розвитку як у теоретичному, так і в прикладному вимірах дослідження міста.

ФІНАНСУВАННЯ

Дане дослідження не отримувало фінансування.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Александрова, М. В., Шолуха, Н. Є. (2021). Прогулянка як культурна практика засвоєння простору міста через тілесність (за твором Мішеля де Серто «Крокуючи містом»). *Культура України*, 74, 23–27. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.074.04>
- Беньямін, В. (2017). Париж, столиця XIX століття. У Ш. Бодлер & В. Беньямін, *Паризький сплін. Есе* (Р. Осадчук, пер., с. 289–310). Київ: Комубук.
- Любчук, В. (2018). Сучасне місто: чинники формування та перспективні напрями розвитку. *Соціологічні студії*, 2(13), 54–58. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-53-60>
- Петренко-Лисак, А. (2016). Простір міського парку як середовище прогулянкової практики. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*, 5, 10–22.
- Помилуйко, Г. (2019). *Блукання уявним простором міста*. Отримано 24.03.2026 з <https://www.verbum.com.ua/vpdf-generator/?postID=3115>
- Arnold, D. (2009). Panoptic visions of London: Possessing the metropolis. *Art History*, 32(2), 332–350. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8365.2009.00665.x>
- Bauman, Z. (1996). From pilgrim to tourist: Or a short history of identity. In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of cultural identity* (pp. 18–36). London: SAGE Publications.
- Benjamin, W. (1992). *One-way street and other writings*. London: Verso.
- Benjamin, W. (2002). *The arcades project* (H. Eiland & K. McLaughlin, Trans.). London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Castigliano, F. (2023). Flaneuring the buyosphere: A comparative historical analysis of shopping environments and phantasmagorias. *Journal of Consumer Culture*, 3(2), 465–481. <https://doi.org/10.1177/1469540522111454>
- Certeau, M. de. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Trans.). Berkeley: University of California Press.
- Frisby, D. (1994). *The flâneur in social theory*. In K. Tester (Ed.), *The flâneur* (pp. 81–110). London: Routledge.
- Gaggiassi, G. (2024). The Flâneur-as-Researcher. Fuori Luogo. *Journal of Sociology of Territory, Tourism, Technology*, 20(3), 99–109. <https://doi.org/10.6093/2723-9608/10799>
- Jenks, C., & Neves, T. (2000). A walk on the wild side: Urban ethnography meets the Flâneur. *Cultural Values*, 4(1), 1–17. <https://doi.org/10.1080/14797580009367183>
- Lefebvre, H. (2013). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday life* (S. Elden & G. Moore, Trans.). London: Bloomsbury Academic.
- Liu, C., Hua, F., Huang, Y., Huang, J., Chen, J., Liang, S., & Liu, Q. (2024). Is It Still a Pleasure to Be a Flâneur/Flâneuse? Adopting a Walking Based Pedagogy to Explore the Digitalized Urban Spaces. *Journal of Geography*, 123(4), 112–122. <https://doi.org/10.1080/00221341.2024.2390855>
- Martins, I. B. (2022). Soul of the streets: The virtual and the real flâneur in a webdocumentary. In *Proceedings of the 10th International Conference on Digital and Interactive Arts* (ARTECH 2021). NY: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3483529.3483784>
- Paek, S. H. (2008). Korean commercialism and sense of place: A case study of Shin-chon commercial district through two concepts of Walter Benjamin's flâneur and mimesis. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 7(2), 193–200. DOI:10.3130/jaabe.7.193
- Rizk, J., & Birioukov, A. (2017). Following the Flâneur: The Methodological Possibilities and Applications of Flânerie in New Urban Spaces. *The Qualitative Report*, 22(12), 3268–3285. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2017.2913>
- Wang, L., Liu, X., Zheng, H., & Caneparo, L. (2024). Quality improvement of urban public space from the perspective of the flâneur. *Land*, 13, 808. <https://doi.org/10.3390/land13060808>

REFERENCES

- Aleksandrova, M. V., & Sholukho, N. Ye. (2021). Walking as a cultural practice of perceiving of the city space through corporeity (based on the work of Michel de Certeau "Walking the City"). *Culture of Ukraine*, 74, 23–27. <https://doi.org/10.31516/2410-5325.074.04>
- Benjamin, W. (2017). *Paris, the capital of the nineteenth century*. In Sh. Bodler & V. Benjamin, *The Parisian Spleen. Essays* (R. Osadchuk, Trans., pp. 289–310). Kyiv: Komubuk.
- Liubchuk, V. (2018). The modern city: factors of formation and prospective directions of development. *Sociological Studios*, 2(13), 54–58. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-53-60>
- Petrenko-Lysak, A. (2016). The city park space as sphere of walking practice. *SOCIOPROSTIR: the Interdisciplinary Online Collection of Scientific Works on Sociology and Social Work*, 5, 10–22.
- Pomyliuko, H. (2019). Wandering through the imaginary space of the city. Retrieved March 24, 2026 from <https://www.verbum.com.ua/vpdf-generator/?postID=3115>

- Arnold, D. (2009). Panoptic visions of London: Possessing the metropolis. *Art History*, 32(2), 332–350. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8365.2009.00665.x>
- Bauman, Z. (1996). From pilgrim to tourist: Or a short history of identity. In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of cultural identity* (pp. 18–36). London: SAGE Publications.
- Benjamin, W. (1992). *One-way street and other writings*. London: Verso.
- Benjamin, W. (2002). *The arcades project* (H. Eiland & K. McLaughlin, Trans.). London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Castigliano, F. (2023). Flaneuring the buyosphere: A comparative historical analysis of shopping environments and phantasmagorias. *Journal of Consumer Culture*, 3(2), 465–481. <https://doi.org/10.1177/14695405221111454>
- Certeau, M. de. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Trans.). Berkeley: University of California Press.
- Frisby, D. (1994). *The flâneur in social theory*. In K. Tester (Ed.), *The flâneur* (pp. 81–110). London: Routledge.
- Gaggiassi, G. (2024). The Flaneur-as-Researcher. *Fuori Luogo. Journal of Sociology of Territory, Tourism, Technology*, 20(3), 99–109. <https://doi.org/10.6093/2723-9608/10799>
- Jenks, C., & Neves, T. (2000). A walk on the wild side: Urban ethnography meets the Flâneur. *Cultural Values*, 4(1), 1–17. <https://doi.org/10.1080/14797580009367183>
- Lefebvre, H. (2013). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday life* (S. Elden & G. Moore, Trans.). London: Bloomsbury Academic.
- Liu, C., Hua, F., Huang, Y., Huang, J., Chen, J., Liang, S., & Liu, Q. (2024). Is It Still a Pleasure to Be a Flâneur/Flâneuse? Adopting a Walking Based Pedagogy to Explore the Digitalized Urban Spaces. *Journal of Geography*, 123(4), 112–122. <https://doi.org/10.1080/00221341.2024.2390855>
- Martins, I. B. (2022). Soul of the streets: The virtual and the real flaneur in a webdocumentary. In *Proceedings of the 10th International Conference on Digital and Interactive Arts (ARTECH 2021)*. NY: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3483529.3483784>
- Paek, S. H. (2008). Korean commercialism and sense of place: A case study of Shin-chon commercial district through two concepts of Walter Benjamin's flâneur and mimesis. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 7(2), 193–200. DOI:10.3130/jaabe.7.193
- Rizk, J., & Birioukov, A. (2017). Following the Flâneur: The Methodological Possibilities and Applications of Flânerie in New Urban Spaces. *The Qualitative Report*, 22(12), 3268–3285. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2017.2913>
- Wang, L., Liu, X., Zheng, H., & Caneparo, L. (2024). Quality improvement of urban public space from the perspective of the flâneur. *Land*, 13, 808. <https://doi.org/10.3390/land13060808>